

ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

PRINCIPLES AND MECHANISMS OF RURAL DEVELOPMENT

Плотнікова М.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,
Житомирський національний агроекологічний університет

У статті визначено сутність категорії «розвиток». Окреслено принципи та механізми його забезпечення. Висвітлено методи реалізації програми розвитку сільських територій. Обґрунтовано соціально-економічні методи та моделі забезпечення сталого сільського розвитку на системно-інноваційній основі. Окреслено перспективи зростання якісних та кількісних характеристик сільських територій за рахунок нарощування обсягів виробництва органічної продукції, забезпечення засад безвідходної життєдіяльності, формування світогляду методом ноосферної освіти та виховання та забезпечення інвестиційної привабливості територій за рахунок нарощування її природного та людського потенціалу в умовах децентралізації владних повноважень.

Ключові слова: розвиток сільських територій, принципи та механізми управління, органічне виробництво, безвідходна життєдіяльність, ноосферна освіта, системний підхід, родові поселення.

В статье определена сущность категории «развитие». Определены принципы и механизмы его обеспечения. Освещены методы реализации программы развития сельских территорий. Обоснованы социально-экономические методы и модели обеспечения устойчивого сельского развития на системно-инновационной основе. Очерчены перспективы роста качественных и количественных характеристик сельских территорий за счет наращивания объемов производства органической продукции, обеспечения принципов безотходной жизнедеятельности, формирования мировоззрения методом ноосферного образования и воспитания и обеспечения инвестиционной привлекательности территорий за счет наращивания ее природного и человеческого потенциала в условиях децентрализации властных полномочий.

Ключевые слова: развитие сельских территорий, принципы и механизмы управления, органическое производство, безотходная жизнедеятельность, ноосферное образование, системный подход, родовые поселення.

The article deals with essence of development. As the title implies the article describes the principles and mechanisms of rural development. The paper is concerned with methods of the rural territories development program. It is known that socio-economic methods and models of sustainable rural development have been based by system-innovation. It should be noted about prospects of growth qualitative and quantitative characteristics of rural areas which expense by increasing the volume of organic production, providing principles of non-waste life, outlook method formation of the noospheric education and the investment attractiveness provision of the territories by increasing its natural and human potential in the context of powers decentralization.

Keywords: rural development, principles and management mechanisms, organic farming, zero-waste livelihoods, noospheric education, system approach, generic settlements.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Еволюційний характер змін навколишнього простору та систем у ньому формує уявлення про його системність та всеосяжність із позиції оцінки та вектору спрямування. Так, змін зазнають як матеріальні об'єкти, зв'язки та відносини між ними, так і духовно-етичні складники, притаманні людині, соціуму, світу. Розуміючи сутнісний складник процесів у Всесвіті як явище трансформації енергії з однієї форми в іншу та з одного стану в інший, коли матеріальні об'єкти є лише одним із можливих видів її представлення (енергія різниться за частотою та інтенсивністю), можна стверджувати,

що суспільно-економічні явища, у тому числі їх територіальна проєкція, є складовою частиною цих процесів і підкоряються загальним законам. Фізико-хімічну сутність розвитку інфодинамічних систем вивчають фундаментально-прикладні науки природничого циклу, тоді як їх суспільно-економічний прояв, у тому числі на локальному рівні, не знайшов достатньо уваги з позиції його енергетичної оцінки у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання розвитку сільських територій традиційно вивчається на рівні галузевого менеджменту (із позиції ефек-

тивності управління виробництвом, зокрема, такими є дослідження В. Бойка, М. Лобаса, В.П. Мертенса, З.П. Ніколаєвої, Л.М. Худолій та ін.), необхідності трансформацій (І. Акімов, А. Антопольський, Л. Бальцерович, О. Білорус, Г. Белов, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Гладій, Г. Грабгер, О. Долганов, М. Калінчик, О. Кедровський, В. Лопатін, Є. Макаренко, Б. Малицький, В. Семиноженко, Б. Чумаченко та ін.), людського капіталу (О. Бородіна, В. Юрчишин). Авторами відзначаються методологічні аспекти галузевої ефективності, вказуються шляхи її стабілізації. Вченими визнаються необхідність трансформаційних процесів, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, реформування суспільних систем як засобу підвищення економічної ефективності ринкових відносин. Разом із тим відкритими для досліджень залишаються важливі питання системного вирішення питань підвищення конкурентоспроможності галузей та підкомплексів суспільного сектору, моделювання та прогнозування розвитку останніх.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Недостатньо дослідженим залишається механізм формування міжгалузевої взаємодії та формування господарського механізму, що стимулює саморозвиток суб'єктів суспільних відносин і гарантує продовольчу та економічну безпеку країни на умовах сталого соціально-економічного зростання, підвищення потужності та потенціалу територій, у тому числі за рахунок самозайнятості, імпортозаміщення, кооперації тощо.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є обґрунтування системного підходу до розвитку еволюційних процесів на сільських територіях у парадигмі новітньої фізичної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Думка людини творить справжнє диво. Весь наш технократичний світ побудований на основі думки. Проте прості та переконливі експерименти засвідчують, що Природа теж є «продуктом» Божої творчості – думки. Так, американський генетик Лютер Бербанк, коли не зміг вивести сорт їстівного кактуса без голок методами селекції, почав розмовляти з рослиною та «вмовив» її позбутися голок, що в ряді поколінь дало змогу вивести сорт кактусів без голок [1, с. 422]. Фактом залишається дослідження сучасних учених, які думкою програмують форму листя рослин, їх плоди та колір. Ще наші пращури знали як спровокувати рослини до плодоношення та гарних урожаїв. Цьому було присвячено чисельні обрядові містерії, що збереглися в пам'яті народу у формі звичаїв та традицій, що донині демонструють можливості людської свідомості. Аналогічними є процеси, що мають місце в людському соціумі. Розуміння

їх сутності та принципів дії дає змогу визначати вектор розвитку суспільства та формувати передумови позитивних соціально-економічних змін.

Всесвіт побудований на основі закону єдності та боротьби протилежностей, що символізує й провокує рух і розвиток систем. Стійкість систем забезпечується за рахунок багатоманітності видів та функцій елементів: 1) багато організмів забезпечують виконання однієї функції цілісної системи (синонімія (одне й те саме повторюється багато разів) – надлишковість – здатність забезпечувати цілісність та стійкість системи вищого порядку, що складається із систем нижчого порядку); 2) кожен елемент системи спроможний реалізовувати багато функцій (амонітичність (по аналогії з філологією залежність значення ввід контексту) – рухливість, гнучкість (здатність забезпечувати мобільність системи, її здатність до пристосування)). При цьому формування простору відбувається на основі хвильових процесів. Передача енергії та інформації в часі наочно демонструє просторово-часову субстанцію, що визначає стан та розвиток систем, якими вона скеровує. Фактично діяльність системи «суспільство» в умовах просторово-часового функціонування має ознаки: 1) мовної подібності (солетонне збудження елементів системи – стійкі енерго-інформаційні хвилі, в яких нелінійність та дисперсія врівноважені, на рівні торсіонних полів вони володіють здатністю зчитувати інформацію з інших елементів системи та транслювати її у внутрісистемний простір та за межі біосфери як функціональний прояв ноосфери, описаний В.І. Вернадським); 2) голографічності: система «людське суспільство» діє на основі образних структур (мова – теж образна структура) – соціуму, як і біосистемі, потрібна інформація, щоб сформувати свою чотиривимірну структуру (просторово-часову), це реалізується за рахунок голографічної пам'яті (система, що забезпечує розвиток, наприклад генетичний код, є «голограмою» – системою векторів, які дають змогу системі «соціум» та її елементам – людині, родині, народу, нації, країні, наднаціональному утворенню – правильно орієнтуватися в межах загальної планетарної системи, всесвіту тощо); 3) змішваності (entangle) – квантової не локальності або телепортації енерго-інформаційного стану та/або простору. Таким чином, на фізичному плані відбувається постійна трансформація одних форм в інші, з одного стану в інший з одночасним зростанням її потенціалу та потужності. При цьому спостерігається циклічність розвитку. Відсутність розвитку спонукає появу процесів деградації та ліквідації системи (її трансформації в елементарні частини) [2, с. 272–274].

По відношенню до системи соціум, регіон має такі характеристики. Фактично будь-яка територія має потенціал до значної кількості видів діяльності, і за правильного використання і додаткової підтримки (інвестиційної, фінан-

сової, інфраструктурної, інформаційної) вона може розвинутися у самодостатній комплекс, де поява і розвиток одних видів підприємництва призведе до створення інших, створюючи тим самим передумови для сталої соціально-економічної еволюції місцевості. При цьому одними з пріоритетних напрямів регіонального розвитку є виробництво органічної продукції (потреба в якій постійно зростає, особливо в економічно розвинених країнах), безвідходна життєдіяльність (у тому числі використання відновлюваних джерел енергії), біоадекватні підходи до виховання та освіти (ноосферна освіта), розвитку локальної «зеленої економіки» (у тому числі «зеленого», сільського, екологічного туризму, відродження ремесел, кооперативної практики господарювання тощо) з метою забезпечення сталого розвитку територій, формування продовольчої та економічної безпеки, відновлення та примноження національної історико-культурної спадщини. Враховуючи необхідність реформування структури зайнятості, багатофункціональна модель розвитку є альтернативою технократичному підходу внаслідок її здатності долати кризові явища в економіці без додаткових бюджетних витрат. Значний потенціал територій щодо застосування методів і механізмів стимулювання регіонального розвитку є інструментом гармонізації соціально-економічного стану, що вимагає глибокого вивчення.

Механізмом реалізації змін у межах територій є забезпечення високого рівня та якості освіти. Освіта і виховання є фундаментальними формами пізнання буття та стратегічними соціальними суб'єктами розвитку. Домінантами сучасних реалій є необхідність удосконалення діючої системи освіти в напрямі орієнтованості на особистісно-детерміновані і планетарно-космічні завдання на базі системомічної методології, побудованої на основі законів Всесвіту, Загальних законів людського суспільства, Загальних законів пізнання і спеціальних законів освіти. Останні базуються на планетарно-космічному світогляді генетичної єдності системи «Світ – Людина – Суспільство», законах здорового розвитку, законах психіки людини, природодозільних методах викладання, руху до екологічного розвитку та трансформації мислення на основі цілісного ноосферного виховання й освіти, адже знання – це сило-вольове уявлення дійсності [3]. Системно-синергетичний характер побудови соціально-економічних систем і утворень найбільш повно розкриває себе в ноосферному підході до освіти і виховання як біоадекватної методики, що враховує різні темпи проходження інформації через свідомість людини, оптимально співвідносячи його природні особливості. Зокрема, практика проведення ноосферного уроку включає такі етапи: 1) сенсорно-моторний (чуттєвий – сприйняття органами почуттів); 2) символічний (образне «згортання» – перекодування і сприйняття інформації мозком);

3) логічний (дискусійно-логічне осмислення інформації, проведення порівняння, оцінка за аналогією, запам'ятовування); 4) лінгвістичний (акомодація інформації у свідомості завдяки слова-образу, відпрацьованому на 1–3-му етапах); 5) моторно-кінетичний (чуттєва акомодація інформації у свідомості завдяки руху-образу, відпрацьованому на 1–4-му етапах); 6) архівування (збереження образів чуттєво-логічної інформації і рухомий реакції – інтеграція довгострокової і короткострокової пам'яті у структурах головного мозку); 7) застосування набутих знань у житті, що системно сприймаються свідомістю, гармонізують роботу обох півкуль головного мозку й активізують творчість [4, с. 32]. Таким чином, розвиток сприймається нами як процес, що включає підвищення ефективності використання потужності наявних ресурсів, зокрема моральних і світоглядних, а також інших наявних у людини.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищими соціальними цінностями, а держава відповідає перед людиною за свою діяльність; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [5], тому формування відповідних умов, що забезпечують високий рівень та якість життя населення на території, є основою державної політики. Враховуючи, що саме людина є генератором, ініціатором, реалізатором та споживачем інноваційно-інвестиційних змін, саме на нього зорієнтований вплив суб'єктів підприємництва та державних структур. Механізмом забезпечення самозайнятості в межах сільських населених пунктів є реалізація концепції «Родова садиба», яка передбачає «надання законодавчого права кожному громадянину України, за бажання, отримати 1 га землі для облаштування родової садиби безоплатно, у постійне (або довільне) користування, без права продажу, із правом передачі лише в спадок» [6]. Відповідно до чинного законодавства, кожен громадянин України може отримати до 2 га землі для ведення особистого селянського господарства (для порівняння: жителі сільської місцевості Республіки Білорусь можуть отримати до 1 га, у Російській Федерації залежно від адміністративної одиниці – від 1 до 20 га), одержана продукція з якого не оподатковується. Одноосібні або сімейні структури значною мірою обмежені в ресурсах і не повною мірою задовольняють потреби господарств і населення в товарах і послугах, що змушує останніх шукати резервів додаткового залучення капіталу (табл. 1).

У силу ринкових важелів впливу товарні господарства, прагнучи до максимуму прибутку, прискорюють витрати енергоресурсів, підтримують монокультуру, хімічні добрива та засоби

захисту рослин, ГМО, що виснажують природне середовище і, як наслідок, створюють передумови для глобальних екологічних проблем. Інтенсивні технології індустріалізації та урбанізації віддаляють людину від природи і сприяють забрудненню планети в результаті використання упаковки (виробничі відходи, які важко розкладаються). На відміну від товарних натуральні форми господарювання орієнтовані на рівновагу і гармонізацію відносин із навколишнім середовищем і породжують екосистемні зв'язки, що тяжіють до органічного землеробства та пермакультури, тобто мають передумови для сприятливого впливу на простір. Для них властиві взаємодія людини із землею й іншими елементами природи, підтримка біологічного різноманіття. Розвиток асоціацій та кооперативних відносин у межах екологічних та родових поселень стали реакцією на внутрішні та міжнародні соціальні проблеми сільських територій у контексті їх адаптації до зовнішніх умов.

Світова практика створення екологічних та родових поселень засвідчує створення ними робочих місць у понад 150 сферах суспільного сектору на умовах самозайнятості. Внаслідок розміщення в поселеннях молоді (середній вік поселенців – 35 років), наявності в них вищого рівня освіти та стартових інвестицій є можли-

вість упровадження наукомістких технологій. Бажання народжувати дітей, брати відповідальність за своє життя та територію, де розміщене поселення знижує рівень соціальної напруженості, сприяє вирішенню демографічної проблеми, знижує навантаження на об'єкти інфраструктури великих міст та підвищує людський потенціал регіонів [7–12]. Співпраця з Профспілкою працівників-мігрантів в Україні та за її межами засвідчило рішення Світового конгресу мігрантів щодо повернення в Україну в разі прийняття Закону України «Про родові садиби та родові поселення».

Альтернативою вказаним особистим і сімейним формам господарювання є організація екологічних і родових поселень на основі споживчої кооперації та співпраці однопідприємців, наприклад на основі рішень Кола поселень області (рис. 1). Здійснення постійного моніторингу рівня трудової міграції, рівнів зайнятості та народжуваності в районах, де розміщені родові поселення, засвідчили наявність позитивної динаміки суспільних процесів розвитку на локальному рівні. Рекультивация земель за рахунок розширення зон рекреаційного та оздоровчого призначення, у тому числі для організації «зеленого», сільського, дитячого, романтичного та історичного туризму, збільшення обсягів виробництва орга-

Таблиця 1

Класифікація основних форм територіально-господарської організації центрів сільського розвитку

Класифікаційна ознака	Організаційно-правова форма				
	Фермерське господарство / Європа та Америка	Обслуговуючий кооператив / Європа та Америка	Екологічні поселення / Європа	Кібуц (комуна) / Ізраїль	Родові поселення / Пострадянський простір
Власність на землю та засоби виробництва	Приватна та / або на умовах оренди	Приватна	Приватна	Колективна	Приватна / орендна
Основоположна мета створення	Продаж сільськогосподарської продукції	Надання послуг членам кооперативу	Створення моделі суспільства майбутнього, інформаційна діяльність	Підприємництво	Об'єднання Роду, гармонізація відносин людини та природи
Принципи життєдіяльності та господарювання	Технократичні підходи відповідно до ринкових умов	Технократичні підходи відповідно до ринкових умов	Екологізація виробництва та життєдіяльності	Технократичні підходи відповідно до ринкових умов	Органічне виробництво, безвідходна життєдіяльність, ноосферна освіта
Розподіл результатів праці	Належить власнику	Відповідно до трудової участі	Індивідуальний або колективний розподіл	Рівний щодо всіх учасників	Відповідно до трудової участі
Переважаюча господарська орієнтація	Товарні	Товарні	Натуральні	Товарні	Натуральні
Співпраця з зовнішнім середовищем	Висока залежність від кон'юнктури ринку	Значна залежність від учасників та керівної ланки	Виробництво для власного споживання	Економічна та ідеологічна автономія	Самозабезпечення у єдності зі світом

Джерело: сформовано на основі [7–12]

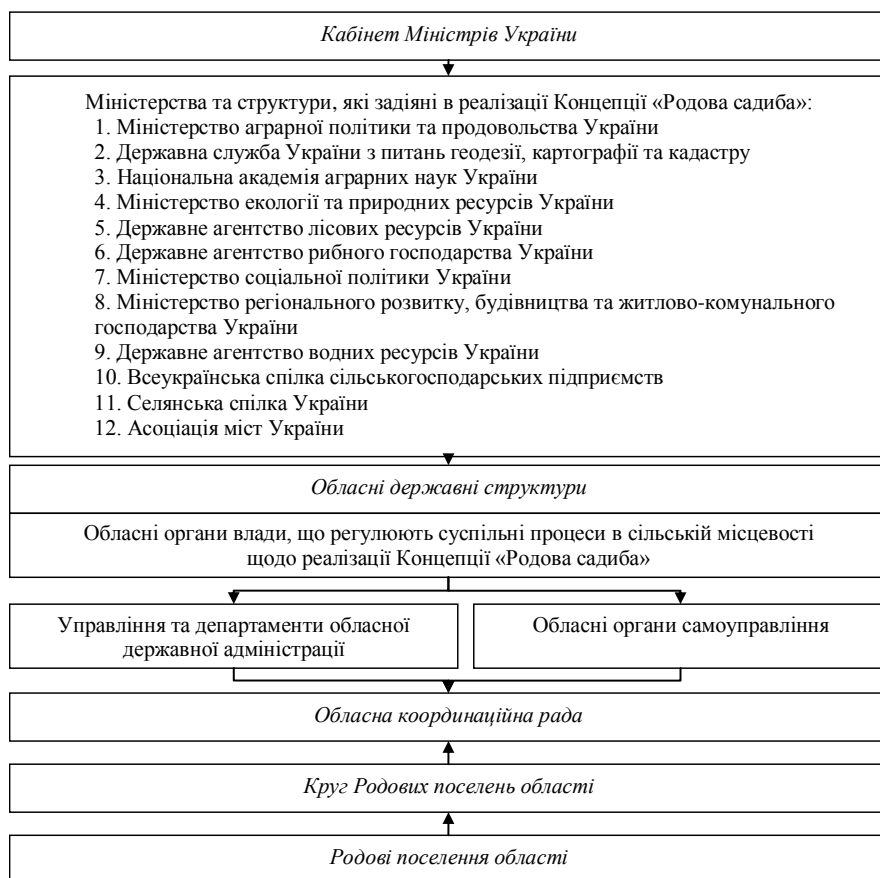

Рис. 1. Модель механізму взаємодії мешканців родових поселень з органами державної влади України

Джерело: власні дослідження

нічної продукції, висадка лісів та створення біосферних заповідників, відновлення чисельності рідкісних видів рослин та тварин сприяють примноженню природно-ресурсного потенціалу території та формують базис для їх інноваційно-інвестиційного розвитку.

Вкладення приватних осіб у розрахунку на 1 га земельної площі становлять 300 тис грн., або 75 млн. грн. у населений пункт із 250 дворів. Відновлення виробничої та соціальної інфраструктур (шкіл, доріг, будинків культури, об'єктів

виробництва та відпочинку), відновлення історико-культурної спадщини, ремесел та промислів дає змогу збільшити продуктивність земельних угідь за одночасного їх збалансованого розвитку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Наявні асиметрії та диспропорції регіонального розвитку формують потребу у визначенні напрямів та механізмів гармонізації суспільно-економічних відносин із позиції управління на всіх рівнях менеджменту.

Орієнтація на природно-гуманістичні системи як вектор державної політики в умовах глобалізації орієнтує на акцентування уваги органів влади на природі та людині як базових об'єктах інвестиційно-інноваційної діяльності. Людина як ініціатор та впроваджуюча сила інноваційних змін є консервативною з позиції забезпечення низької ризикованості інвестицій та системно активною щодо формування середовища свого існування. Водночас такий інвестор не вимагатиме

відшкодування вкладень, що мають довгостроковий характер щодо терміну їх окупності.

Трансформація сільських територій у напрямі їх рекреаційно-оздоровчої спрямованості, забезпечення розвитку «зеленого», сільського туризму тощо підвищують природно-ресурсний потенціал регіону та його інвестиційну привабливість. Виробництво екологічно чистої продукції та вирішення соціально-демографічних проблем соціуму формують засади продовольчої та економічної безпеки країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мичурин І.В. Избранные сочинения / И.В. Мичурин ; под общ. ред. проф. П.Н. Яковлева ; предисл. проф. П.Н. Яковлева. – М. : ОГИЗ – Сельхозгиз, 1948. – 792 с.
2. Секлитова Л.А. Законы Мироздания, или Основы существования Божественной Иерархии / Л.А. Секлитова, Л.Л. Стрельникова. – М. : Амрита, 2012. – 704 с.
3. Dictionnaire de l'informatique. – Paris: Larousse, 1972. – 223 s.
4. Маслова Н.В. Ноосферный переход: от умного к духовному человеку и обществу / Н.В. Маслова. – Севастополь : КАНОН, САН, 2013. – 176 с.
5. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
6. Батуріна Г.М. «Родова садиба» – один із напрямів сталого розвитку сільських територій / Г.М. Батуріна // Агроінком. – 2013. – №№ 4–6. – С. 102–109.
7. GEN (Global Ecovillage Network) [Electronic resource]. – Access mode : <http://gen.ecovillage.org>.
8. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony - with itself as well as nature - is tough, but attainable / R. Gilman // Context Insti-

tute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era, 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>.

9. *Inspring Stories from Ecovillages: Experiences with Ecological Technologies and Practices*. Editors: Ansa Palojarvi, Jarkko Pyysiainen, Mia Saloranta. Vilnius: BMK Leidykla, 2013. – 120 p.

10. *Living in harmony: inspring stories from ecovillages*. Editor: Dalia Vidickiene. Vilnius: BMK Leidykla, 2013. – 124 p.

11. Christian D. L. *Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities* / D. L. Christian. – Paperback: New Society Publishers, 2003. – 273 p. [Electronic resource]. – Access mode : https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_and_Intentional_Com.

12. Plotnikova M. Conceptual Basis for Ukrainian Rural Development / M. Plotnikova // *Regional Formation and Development Studies*. – 2015. – № 3. – P. 134–144.